

Nikita Chrusjtjov

Mao Tse-tung och schismen

Följande är ett utdrag ur *Chrusjtjov minns*. Det handlar om relationerna med Maos Kina efter den kinesiska revolutionens seger 1949 och fram till mitten av 1960-talet, dvs då den sino-sovjetiska konflikten hade brutit ut på allvar. Vi får här Chrusjtjovs egna tankar om denna konflikt och hur den växte fram. Hans bild skiljer sig helt naturligt från den som härrör från kinesiskt håll. Eftersom kineserna var mycket mer aktiva än ryssarna när det gällde att föra fram sin syn på konflikten, så är Chrusjtjovs redogörelse extra intressant.

Se även litteraturtipsen allra sist.

Den kursiverade inledningen liksom noterna är författade av den brittiske historikern Edward Crankshaw (dvs inte av Chrusjtjov själv). Boken kom ut på svenska 1970.

Denna synnerligen personliga, anekdotpräglade berättelse om Chrusjtjovs och Stalins förbindelser med Mao Tse-tung motsäger inte på någon punkt den i väst rådande uppfattningen om den kinesisk-sovjetiska konfliktens uppkomst och utveckling; delvis får denna uppfattning här sin bekräftelse. Chrusjtjov ökar inte vårt vetande (han utelämnar faktiskt en del saker som vi känner till), men han broderar på sitt tema. Han koncentrerar sig på splittringens personliga sidor (vare sig denna betraktas som en ideologisk konflikt eller som en intressekonflikt mellan två stormakter) och på de genomgripande verkningar denna fick inom den internationella kommuniströrelsen. Han ger oss likväl nya och värdefulla upplysningar om konfliktens bittra karaktär och framförallt om sitt eget känslöbetonade sätt att bedöma den. Tydligt är att han i likhet med de flesta ryssar ansåg och fortfarande anser den kinesiska egenarten obegriplig och högst motbjudande. Det kostar honom tydligen en hel del att ta sig samman och tvinga sig att göra åtskillnad mellan Mao och hans anhängare å ena sidan och det kinesiska folket å den andra. Om detta skriver han i en allt annat än övertygande ton, att det består av "mänskliga varelser precis som vi". Vi förnimmar ett eko av den gamle stortalige Chrusjtjov, när hans förakt för kineserna i detta kapitel görs mera skärande av den fruktan som anas där bakom.

Politik är ett hasardspel, och Mao Tse-tung har spelat detta spel med asiatisk slughet och följande sina egna regler för inställsamhet, förräderi, skoningslös hämnd och bedrägeri. Han bedrog oss i flera år innan vi genomskådade hans konstgrepp. Talleyrand sade en gång att diplomaten har fått sin tunga för att kunna dölja sina tankar. Samma sak gäller politikerna, och Mao Tse-tung har alltid varit en mästare i att dölja sina verkliga tankar och avsikter. Jag minns till exempel att Mao efter den XX:e partikongressen sade: "Kamrat Chrusjtjov har öppnat våra ögon och givit oss ljuset på det att vi måste se. Han har äntligen uppenbarat sanningen för oss. Vi ska bättra oss." Men jag har alltid varit på min vakt mot honom. Jag hade alltid på känn när han försökte smicka oss.

Några år efter att jag drog mig tillbaka, började det cirkulera en historia om att det var jag som hade satt i gång grälet mellan Sovjetunionen och Kina. Jag bryr mig inte ens om att tillbakavisa detta löjlige förtal. Historien har redan visat att denna beskyllning var rena dumheterna.

Alltsedan jag första gången träffade Mao, har jag vetat — och det har jag också talat om för kamraterna — att Mao aldrig skulle kunna förlika sig med att ett annat kommunistparti i något avseende var överlägset hans eget inom den världskommunistiska rörelsen. Något sådant skulle han aldrig kunna tolerera. Om Stalin hade levat lite längre, skulle vår konflikt med Kina ha kommit i öppen dag tidigare, och den skulle förmodligen ha tagit formen av ett

definitivt och fullständigt avbrott i relationerna.¹

Stalin ställde sig alltid rätt kritisk till Mao. Han hade skapat ett öknamn åt honom, och det beskriver honom mycket målande från rent marxistisk synpunkt. Stalin brukade säga att Mao var en bluffmarxist (*pestjanij marxist*).

När Maos segerrika revolutionära arme närmade sig Shanghai, hejdade han dess marsch och vägrade att erövra staden. Stalin frågade Mao: ”Varför intog ni inte Shanghai?”

”Staden har en befolkning som uppgår till sex miljoner”, svarade Mao. ”Om vi hade intagit staden, skulle det ha fallit på vår lott att föda alla dessa människor. Och var skulle vi ha fått tag på mat åt dem?”

Nu frågar jag, är detta ett marxistiskt sätt att tala?

Mao Tse-tung har alltid sökt sitt stöd hos bönderna och inte hos arbetarklassen. Det var därför som han inte intog Shanghai. Han ville inte ta på sig ansvaret för arbetarnas välfärd. Stalin kritiserade vederbörligen Mao för detta avsteg från den sanna marxismen. Men som faktum kvarstår att Mao hemförde segern genom att stöda sig på bönderna och strunta i arbetarklassen. Inte för att hans seger på något vis skulle ha varit ett mirakel, men utan tvivel var den en ny förvrängning av den marxistiska filosofin, eftersom den nåddes utan proletariatets medverkan. Kort sagt, Mao Tse-tung är en småborgare vars intressen är, och alltid har varit, främmande för arbetarklassens intressen.

Sedan Mao kommit till makten blev hans relationer med Stalin snart ansträngda, inte bara när det gällde handel och industriellt samarbete, utan också på det ideologiska planet. Vid ett tillfälle avslöt till exempel Stalin ett fördrag med Kina om det gemensamma utnyttjandet av mineralfyndigheterna i Sinkiang. Denna överenskommelse var ett misstag från Stalins sida. Jag skulle till och med säga att den var en förolämpning mot det kinesiska folket. I århundraden hade fransmännen, engelsmännen och amerikanerna exploaterat Kina, och nu ryckte Sovjetunionen in enligt samma principer. Denna exploatering var en betänklig sak, men den var inte ny i sitt slag. Stalin hade bildat liknande ”gemensamma bolag” i Polen, Tyskland, Bulgarien, Tjeckoslovakien och Rumänien. Senare upplöste vi alla dessa företag.

Jag kan berätta om en annan liknande episod. En dag ringde Stalin runt till oss alla och frågade om någon visste var Kinas guld- och diamantruvor var belägna. Det visste givetvis ingen av oss. Vi hade inte ens någon möjlighet att veta det. Vi brukade i viskande ton skämta om saken sinsemellan. Berija sade: ”Vet ni vem som vet? Jo, det gör Kozlovskij.² Han sjunger alltid den där sången, 'Ni kan inte räkna diamanterna ...' (från Bizets opera *Pärlfiskarna*).” Berija tyckte om att egga Stalin genom att framhålla för honom att det måste finnas omätliga rikedomar i Kina, att Mao Tsetung gömde dem för oss, och att om vi gav Mao kreditlån, måste han ge oss något i gengäld.

Sedan satt vi en dag hos Stalin och försökte tänka ut ett sätt att tillfredsställa vår gummiindustris behov utan att behöva köpa rågummi av kapitalisterna. Jag föreslog att vi skulle be Mao låta oss grunda en gummiplantage i Kina i utbyte mot kreditlån och teknisk hjälp. Vi skickade ett telegram till Mao i vilket vi föreslog honom detta arrangemang. Kineserna svarade att om vi ville ge dem krediter, skulle de låta oss använda ön Hainan för våra

¹ Detta är en mycket tvivelaktig tes. Visserligen hade det aldrig existerat någon kärlek mellan Stalin och Mao. Stalin hade stött Chiang Kai-shek och därigenom förolämpat Mao. Han hade också meddelat Mao, kort innan denne hemförde sin definitiva seger 1949, att alla tankar på revolution i Kina var förhastade. Men Mao respekterade honom som han aldrig skulle ha drömt om att respektera Chrusjtjov. Och Stalin skulle aldrig ha tillåtit sig att låta sig svepas med av en högst emotionell tidvattenvåg av harm, som Chrusjtjov gjorde. Om Stalin hade fått leva några år till, skulle det förr eller senare ha inträffat en kollision mellan honom och Mao, men detta skulle snarare ha skett senare än tidigare.

² I. S. Kozlovskij, Bolsjojoperans store ryske tenor. Under sin glansperiod var han, ehuru okänd i väst, förmodligen den störste tenoren sedan Caruso.

gummiplanteringar. Vi gjorde sinsemellan upp ett förslag till överenskommelse, men det visade sig att det område som vi hade fått till vårt förfogande på Hainan var för litet för en ordentlig gummiplantage, varför hela iden fick förfalla.

Sedan fick Stalin plötsligt smak för konserverad ananas. Han dikterade ögonblickligen ett budskap för Malenkov, som alltid hade utmärkt sig som skicklig kontorist. ”Skicka ett meddelande till kineserna att jag gärna skulle vilja ha ett område där jag kan bygga en fabrik som konserverar ananas.”

Jag tog till orda och sade: ”Kamrat Stalin, kommunisterna har nyss kommit till makten i Kina. Där finns redan nu alltför många utländska fabriker, och nu vill också Sovjetunionen, ett socialistiskt broderland, sätta upp en egen fabrik i Kina! Det är ett förslag som säkert kommer att såra Mao Tse-tung.”

Stalin fräste ilsket någonting åt mig, och jag avstod från vidare kommentarer. Telegrammet skickades. Ett par dagar senare fick vi kinesernas svar. Mao Tse-tung sade: ”Vi går med på ert förslag. Om ni är intresserade av konserverad ananas, ge oss då ett kreditlån, så bygger vi konservfabriken själva. Vi betalar sedan tillbaka lånet med produkterna från vår fabrik.” Jag satt tyst men Stalin svor och rasade. Precis som jag hade trott, hade Stalin förolämpat Mao.

Inga sådana telegram med förslag om att exploatera Kina skickades under min tid, undertecknade vare sig av mig eller vår regering. Vi var mycket noga med att aldrig förolämpa kineserna, åtminstone ända tills kineserna själva började bekämpa oss. Och när de började bekämpa oss — nåja, jag är ju inte Jesus Kristus, och följaktligen behövde jag inte vända andra kinden till.

När det illvilliga ryktet började cirkulera att det var jag som var ansvarig för Sovjetunionens gräl med Kina, var jag alldeles speciellt förvånad, bekymrad och förargad över att också Judin hörde till dem som spred ut historien om att det var jag som eggade Mao så att han till slut blev den typ av människa som han är nu. Nåja, om Judin var här och sade detta till mig personligen, skulle jag kunna visa honom dokumentära bevis på att det i själva verket var han som först bragte vår konflikt med Mao Tse-tung till sin spets. Han var vår ambassadör i Kina när grälet började. Och om Judin skulle tvinga mig att ge mig in på ett så motbjudande utbyte av anklagelser med honom, skulle jag med ett visst berättigande kunna hävda att det ligger mycket nära till hands att det uppstår meningsskiljaktigheter med alla länder dit Judin skickades som ambassadör. Judin skickades till Jugoslavien, och vi hade en tvist med Tito. Judin sändes till Kina, och vi fick en tvist med Kina på halsen. Det här var ingen tillfällighet.

I ett visst skede hade jag aktning för Judin. Nu inställer sig emellertid frågan varför just han skickades till Kina. Jo, det gick till så här: Mao Tsetung skrev ett brev till Stalin i vilket han bad honom rekommendera en sovjetisk marxistisk filosof som kunde komma till Kina för att ge ut Maos verk. Mao ville ha en vetenskapligt utbildad man som hjälpte honom med att finslipa hans arbeten och rensa ut alla avvikelser från den marxistiska filosofin innan Maos skrifter publicerades. Valet föll på Judin och han skickades till Peking.³

En tid samarbetade Judin synnerligen intimt med Mao, och de kom mycket bra överens. Mao gick på besök till Judin oftare än denne kom till honom. Stalin var till och med lite bekymrad

³ P. F. Judin hade tidigare arbetat som redaktör för den av Kominform utgivna tidningen med den eggande titeln För en varaktig fred, för folkdemokrati! som gavs ut i Belgrad ända tills grälet mellan Stalin och Tito bröt ut. Han var ökad för sin servilitet mot alla som stod över honom och sin pompösa arrogans mot alla som hade en lägre ställning än han själv. Han tycktes dessutom vara besatt av tron att alla utlänningar tillhörde dessa senare, vilket inte gjorde honom särskilt populär hos de jugoslaver och kineser som han skulle samarbeta med. I Moskva var han känd som Tjekans bästa filosof och den bästa tjekisten bland filosoferna. Hans filosofi bestod i att han klädde Kremlinjens girar och slingerbultar i kvasimarxistisk jargong. Chrusjtjov hade alldeles rätt i att förakta honom, men det var i stort sett Chrusjtjovs fel att han satt kvar som sovjetisk ambassadör i Kina från 1953 till den stora schismen.

över att Judin inte behandlade Mao med tillbörlig respekt just för att han lät Mao komma till sig, i stället för att själv gå till Mao. Allt gick med andra ord smärtfritt.

Men sedan kom helt plötsligt och oväntat en lång chiffrerad depesch från Judin i vilken han beskrev allehanda otroliga saker som han hade hört Mao säga om Sovjetunionen, om vårt kommunistparti och om Judin själv. Det fanns inte längre någon orsak att oro sig för att Mao försökte ställa sig in hos Judin. Mao hade tydligen ingen respekt alls för Judin. Vi beslöt att det var bäst att kalla hem Judin från Kina. I sin egenskap av ambassadör hade Judin varit en dålig administratör och en oskicklig diplomat, men han hade varit till nytta så länge hans personliga relationer med Mao förblev vänskapliga. Det var inte så viktigt att han skötte sitt egentliga arbete som ambassadör otillfredsställande, den saken kunde vår ambassadpersonal i Peking alltid ta hand om. Men när hans åsikter kolliderade med Maos i ideologiska frågor, hade vi ingen nytta av honom vare sig som ambassadör eller kontaktman hos Mao. Vi kallade alltså hem honom.

Och nu försöker denne filosof skjuta skulden på andra.

Vad mina egna relationer med Mao beträffar, har jag alltid gjort mitt bästa för att vara rejäl och vänlig mot honom. I motsats till Stalin har jag aldrig försökt dra nytta av Mao. I själva verket var det raka motsatsen som hände, det var kineserna som försökte dra nytta av oss. När vi till exempel 1954, då vårt land fortfarande hungrade och var fattigt, var i Peking och Chou En-lai frågade: ”Ni skulle kanske kunna skänka oss ett universitet?”

”Vet ni vad”, sade jag, ”vi är fattiga själva. Vi är kanske rikare än ni, men kriget har nyss tagit slut, och vi har ännu inte kommit på fötter.” Trots att vi hade våra egna bekymmer hade vi gett kineserna Port Arthur och Dalny utan vederlag, och vi hade investerat stora summor i Kina.⁴

Vi hade också byggt vägen från Ulan Bator till Peking. När Mao nämnde om saken 1957, sade han: ”Vi har inte stor nytta av vägen från Ulan Bator. Vad vi verkligen behöver är en väg från Peking över bergen till Kazachstan.”

”Ni känner ert eget territorium bättre än vad vi gör”, sade jag. ”Vi trodde att vägen från Ulan Bator skulle vara en direktare väg för er, men vi är villiga att också öppna en väg till Kina genom Kazachstan. Varför bygger ni inte vägen på er sida av gränsen, så bygger vi vår del så att båda vägarna förenas vid gränsen?”

Chou En-lai tog senare på nytt upp frågan om den här vägen: ”Kanske ni också kunde bygga den del av vägen som går genom vårt territorium?” Vi tittade på kartan och såg att detta skulle ha inneburit att vi hade måst spränga oss genom berg och bygga broar över floder.

”Nej”, svarade vi, ”det är bättre att vi bygger var sin del av vägen, som vi ursprungligen kom överens om.”

Vi tog itu med vår del av arbetet. Medan arbetena pågick kom kineserna ännu en gång till oss med en begäran att vi också skulle bygga deras del av vägen, och när vi äntligen kom fram till gränsen, syntes inte kineserna till någonstans.

Jag minns att när vi kom hem från Kina 1954, sade jag till mina kamrater: ”En konflikt med kineserna är oundviklig.” Jag kom till den slutsatsen med ledning av vissa anmärkningar som Mao hade fällt. Under mitt besök i Peking var atmosfären typiskt orientalisk. Alla var otroligt artiga och inställsamma, men jag genomskådade deras hyckleri. Vid min ankomst omfamnade Mao och jag varandra varmt och kysste varandra på båda kinderna. Vi brukade ligga vid en swimmingpool i Peking och småprata som de bästa vänner om både ditt och datt. Men allt var

⁴ Vad Chrusjtjov här talar om är överlämnandet till kineserna av Port Arthur och Dalny (Dairen) till kineserna i maj 1955 efter en lång och aldrig avgjord historia i vilken både Kina, Japan och Ryssland var invecklade. De sovjetiska krediterna var i själva verket bara en droppe i havet jämförda med kinesernas behov.

för äckligt sött och sliskt. Atmosfären var kväljande. Och dessutom var det några av de saker som Mao hade att säga som gjorde att jag blev på min vakt. Jag var aldrig absolut säker på att jag förstod vad han menade. Jag trodde på den tiden att det var till följd av vissa speciella drag i den kinesiska karaktären och det kinesiska sättet att tänka. Vissa av Maos yttranden slog mig som alltför konstlat enkla, medan återigen andra på mig verkade alltför invecklade.

Jag minns till exempel att Mao en gång frågade mig: ”Kamrat Chrusjtjov, vad tycker ni om vårt slagord: 'Låt hundra blommor blomma'?”⁵

”Kamrat Mao Tse-tung”, svarade jag, ”vi kan helt enkelt inte komma underfund med vad det där slagordet betyder. Det finns så många olika sorters blommor — vackra blommor, blommor som man blir illamående av, och till och med dödsbringande blommor.” Mao medgav att det kanhända inte var ett slagord som passade oss ryssar. Vi hade mycket, omsorgsfullt undvikit att i vår press publicera någonting om slagordet med de ”hundra blommorna”. Mao var inte dum, han förstod att vår tystnad betydde att vi inte var ense med honom. I själva verket förstod jag naturligtvis mycket bra vad han menade med sitt ”Låt hundra blommor blomma”. Det betydde att man skulle lämna fältet fritt för olika riktningar inom konsten och kulturen. Men nu står det klart för var och en att slagordet var avsett som provokation. Det myntades för att uppmuntra folk att uttrycka sig mera öppet, så att alla de blommor vilkas kronblad hade fel färg eller doft kunde skäras av och trampas i smutsen.

Sedan kom Maos andra berömda slagord: ”Imperialismen är en papperstiger.” Jag fann det fullständigt otroligt att Mao kunde avfärda den amerikanska imperialismen som en papperstiger när den i själva verket var ett farligt rovdjur. Slagordet med ”papperstigern” myntades medan våra relationer fortfarande var rätt goda, och det beredde oss en hel del bekymmer, eftersom det kom från vår vän Mao Tse-tung, det kinesiska folkets ledare. Nu verkar det som om kineserna, åtminstone för ögonblicket, skulle ha lugnat ner sig med sin papperstiger. De mässar inte oupphörligt om den, som de gjorde tidigare.

Jag minns att Mao och jag en gång i Peking låg bredvid swimmingpoolen i våra badbyxor och diskuterade problemet om krig och fred. ”Kamrat Chrusjtjov”, sade Mao till mig, ”vad tror ni? Om vi jämför den kapitalistiska världens militära makt med den socialistiska världens, kommer ni att se att vi otvivelaktigt är överlägsna våra fiender. Tänk bara på hur många divisioner Kina, Sovjetunionen och de andra socialistiska länderna kan ställa upp!”

”Kamrat Mao”, sade jag, ”i vår tid är ett sådant sätt att tänka fullständigt föråldrat. Man kan inte längre räkna ut styrkeförhållandet med utgångspunkt från vem som har mest stridsdugliga män. På den tiden då en tvist avgjordes med knytnävarna eller bajonetterna, var det av avgörande betydelse vem som hade de flesta männen och de flesta bajonetterna på sin sida. När sedan kulsprutan uppenbarade sig på slagfältet var det inte längre nödvändigtvis den numerära övervikten som avgjorde kampen. Och nu, i atombombens tidsålder, har truppersnas numerär praktiskt taget ingen betydelse för styrkeförhållandena och utgången av kriget. Ju talrikare trupper den ena sidan har, desto fördelaktigare mål erbjuder de för bomberna.”

Mao svarade med att försäkra mig att själva atombomben var en papperstiger! ”Hör på, kamrat Chrusjtjov”, sade han, ”det enda ni behöver göra är att provocera amerikanerna till en militär aktion, och jag ska ge er så många divisioner ni behöver för att krossa dem — hundra, tvåhundra, upp till tusen divisioner!” Jag försökte förklara för honom att en eller två robotar kunde pulvrисera alla hans kinesiska divisioner. Men han ville inte ens höra på mina invändningar och betraktade mig tydligen som en pultron.⁶

⁵ ”Låt hundra blommor blomma, låt hundra skolor tävla sinsemellan.” Mao introducerade denna kortlivade politik av skenbar tolerans i början av 1957. Chrusjtjov var både då och senare till ytterlighet irriterad av denna fras.

⁶ I denna underbara skildring av den kommunistiska världens två ledare som kopplar av i den grundare änden av en swimmingpool i Peking medan de diskuterar krig och fred och atombomben i ordalag som bäst skulle passa i

Mao talade förvisso i en annan ton 1957, när han kom till kommunist-och arbetarpartiernas konferens i Moskva, och under ett vänskapligt och öppen hjärtigt samtal sade: ”Kamrat Chrusjtjov, jag ser i tidningen att er försvarsminister, Zjukov, säger att om ett socialistiskt land angrips av en imperialistisk makt, kommer ni genast att slå tillbaka. Det skulle vara ett misstag.

”Kamrat Mao Tse-tung”, sade jag, ”Zjukov talade inte bara för sig själv. Han talade för centralkommittén och gav uttryck för vårt kollektiva beslut. Jag har sagt precis samma sak själv.” Vi grälade inte, vi hade helt enkelt en vänskaplig diskussion.

”Jag är i alla fall av den åsikten”, svarade Mao, ”att om imperialisterna angriper Kina, så bör ni inte ingripa. Vi skulle kämpa för oss själva. Er uppgift vore att överleva. Bäst att var och en av oss sköter sitt. Och vad mera är, om ni blir angripna, tror jag inte att ni borde skrida till vedergällningsåtgärder.”

”Vad borde vi enligt er åsikt göra?”

”Retirera.”

”Vart?”

”Ni har retirerat förr. Under andra världskriget retirerade ni hela vägen till Stalingrad, och om ni på nytt blir angripna, kunde ni retirera hela vägen till Ural och hålla ut i två eller tre år. Ni har Kina i ryggen.”

”Kamrat Mao Tse-tung, om ett krig började nu, hur länge tror ni att det skulle vara? Det skulle inte vara likt det senaste kriget. Det var ett krig med flyg och stridsvagnar. Nu slåss man med robotar och atombomber. Vad är det som kommer er att tro att vi har tre år på oss att retirera till Ural? Vi skulle förmodligen bara ha några dagar på oss, och sedan skulle det inte finnas nånting kvar av oss utom några eländiga spillror som släpade sig fram. Om vi meddelade fienden att vi hade för avsikt att avstå från vedergällning, skulle vi inbjuda honom att anfälla. Det är därför som vi måste låta honom veta att vår varning tjänar till att avskräcka honom.”

Det stod med andra ord klart att det fanns grundläggande meningsskiljaktigheter oss emellan. Men vår söndring med Kina gick ännu mera på djupet. Kineserna förstod att de befann sig i en farlig ställning inom den världskommunistiska rörelsen efter den XX:e partikongressen. De förstod innebörden för dem av kongressens förkastelsedom mot personlighetskult, auktoritativt herravälde och alla andra antidemokratiska, mot partilinjen stridande livsformer. Vid denna kongress blottställdes och fördömdes Stalin för att han hade låtit skjuta hundratusentals människor och missbrukat sin makt. Mao Tse-tung följde i Stalins fotspår.

Maos egen personlighetskult är en komplicerad företeelse. En personlighetskult påminner inte så litet om en religion. I århundraden har människorna mässat: ”Herre, hav förbarmande med oss; Herre, hjälp oss och beskydda oss.” Och har alla dessa böner varit till någon hjälp? Naturligtvis inte. Men människorna är bundna av sina vanor och fortsätter att tro på Gud trots alla bevis på att det inte lönar sig att tro på honom.

Man har kunnat förnimma ekon av den maoistiska personlighetskulten också här i vårt land. Omkring 1962 upptäckte jag att våra militärer hade låtit trycka ryskspråkiga upplagor av Mao Tse-tungs verk om krigföring. Jag skickade genast efter försvarsministern och sade: ”Kamrat Malinovskij, enligt vad jag har hört, håller ert departement på att ge ut Maos verk. Det är ju rena vansinnet! Den sovjetiska armén krossade tyska arméns elitförband, medan däremot Mao Tse-tungs män har tillbragt mellan tjugo och tjugofem år med att peta varandra i skinkorna med knivar och bajonetter. Och nu ger ni ut Maos verk om krigföring! För vilket ändamål? För att lära sig hur man i framtiden kommer att föra krig? Vad tänkte ni egentligen på när ni

en barnträdgård, ser vi början till Chrusjtjovs otåliga misstro mot den man som senare skulle säga att det också efter ett kärnvapenkrig skulle finnas trehundra miljoner kineser kvar i livet.

fattade det här beslutet?” Malinovskij och de andra militära kamraterna var intelligenta människor, men att ge ut Mao Tse-tungs verk om krigföring var ett enfaldigt slöseri med tid. Jag vet inte vad som hände med de upplagor som trycktes. Förmodligen ligger de magasinerade någonstans, kanske de rent av är uppbrända.

Jag minns mycket tydligt hur Mao Tse-tung snäste av våra försök att etablera ett samarbete i militära frågor 1958. Enligt ett fördrag förutsattes det att våra plan skulle få använda flygfält i Kina för genomgång och bränslepåfyllning. När vi sedan tog långdistansubåtar i tjänst, behövde vi en radiostation i Kina för att hålla kontakt med vår flotta. Kineserna hade förresten redan bett att vi skulle låta dem disponera över ritningarna till våra ubåtar och lära dem att bygga ubåtar. Vi ansåg oss följaktligen vara i vår fulla rätt när vi bad dem om tillstånd att bygga en radiostation på deras territorium. De vägrade emellertid. Inte så långt efter detta fick vi Judins chiffrerade depesch om det kinesiska ledarskapets antisovjetiska inställning.

Jag sade till kamraterna: ”Enligt protokollet skulle det nu vara Maos tur att avlägga ett statsbesök hos oss innan vi reser dit igen. Men i betraktande av den rådande situationen är det kanske bäst att vi far dit och pratar med honom. Och det är bäst att det blir ett privat sammanträffande så att vi kan komma underfund med var vi har de kinesiska kommunisterna.”

Detta blev vår sista resa till Kina. Det var 1959.⁷ Våra diskussioner var vänskapliga men de ledde inte till konkreta resultat. Bland de frågor som diskuterades var också radiostationen. ”Kamrat Mao Tse-tung”, sade jag, ”vi är villiga att ge er pengar till att bygga stationen. För oss har det ingen betydelse vem stationen tillhör, så länge vi får använda den till att hålla kontakt med våra ubåtar. Vi är till och med villiga att skänka er stationen, men vi skulle vilja ha den byggd så fort som möjligt. Vår flotta opererar nu i Stilla oceanen, och vår huvudbas är i Vladivostok. Kamrat Mao Tse-tung, skulle vi inte kunna komma till en överenskommelse av något slag så att våra ubåtar fick en bas i ert land för bränslepåfyllning, reparationer, landpermissioner och liknande?”

”För sista gången nej, och jag vill inte höra talas om den här saken vidare.”

”Kamrat Mao Tse-tung, Atlantpaktsländerna har inga svårigheter med att samarbeta och hjälpa varandra med underhållet, och här står vi — och kan inte komma till en överenskommelse i en så här enkel fråga!”

”Nej!”

Jag kunde inte förstå varför han blev så rasande. Jag gjorde ett sista försök att tala förnuft med honom. ”Om ni vill kan ni få använda Murmansk som bas för era ubåtar.”

”Nej! Vi vill inte ha någonting att göra med Murmansk, och vi vill inte ha er här. Vi har haft briter och andra utlänningar så länge på vårt territorium att vi aldrig mer vill låta någon använda vårt territorium för sina egna ändamål.” Vi fick aldrig hans tillstånd att upprätta ubåtsbasen.⁸

När Mao började göra reklam för idén att Kina kunde hinna ifatt Förenta staterna på fem år, inledde han en offensiv mot oss, och det gjorde han helt öppet. Det var ungefär samtidigt som han började organisera storkommunerna och bygga sina smältugnar i samovarformat.⁹ På

⁷ Detta möte ägde rum genast efter Chrusjtjovs första besök i Amerika, när han var full av den så kallade ”Camp David-andan” och gjorde Mao rasande genom att i högstämnda ordalag prisa president Eisenhowers statsmannalika egenskaper. Den missstämning som resulterade av detta olyckliga möte ledde till det hastiga hemkallandet av de sovjetiska tekniker som var sysselsatta med övervakandet av byggandet av ett antal fabriker. De tog med sig sina ritningar till Moskva och lämnade fabriker halvutförda.

⁸ Kineserna bad för sin del om data om atomanläggningar, vilket ryssarna vägrade att ge dem.

⁹ Chrusjtjov talar här om ”Det stora språnget framåt” 1958, som också innefattade ett försök att förvandla bönder till proletärer genom att bygga ”bakgårdssmältugnar” och ”lantliga stålverk” samt att föra samman lantarbetarna i militärt organiserade kommuner. Hela begreppet var anatema för ryssarna.

anstiftan av Mao började kineserna hävda att den sovjetiska tron på distributionen av materiellt gods i enlighet med kvantiteten och kvaliteten på det använda arbetet var ett borgerligt begrepp. I Kina började man se uttalanden om att vi, Sovjetunionen, hängde i kjolarna på bourgeoisie. Vissa grundläggande principfrågor hade följaktligen uppstått om den riktning som vår rörelse i framtiden skulle ta, och vi hade kommit till en punkt då våra och Kinas vägar skildes.

Mao Tse-tung förklarade också att den fredliga samexistensen var ett borgerligt-pacifistiskt begrepp. Alltsedan dess har Kina hänsynslöst baktalat Sovjetunionens kommunistiska parti för dess tillfredliga samexistens syftande politik. Men, som jag redan har sagt, det är alltid svårt att veta vad kineserna i själva verket tänker. Det är svårt att räkna ut om Kina faktiskt är för eller emot den fredliga samexistensen. Jag minns att jag, sedan jag hade dragit mig tillbaka, en gång hörde i radion att Mao hade beviljat en amerikansk journalist en intervju, och att denne rakt på sak hade frågat: ”Vill ni verkligen kasta världen i krig?” Då hade Mao svarat: ”Nej, kineserna vill inte ha krig. Vi går i krig endast om vi blir utsatta för ett direkt angrepp mot vårt territorium.” Under utfrågningar av amerikanska journalister upprepade Mao flera gånger att Kina stöder den fredliga samexistensen. Själv har jag den uppfattningen att den så kallade ”Mao Tse-tungdeklarationen” i själva verket var författad av Chou En-lai. Jag har aldrig med absolut säkerhet lyckats komma underfund med Maos egen inställning. Det är omöjligt att få ett säkert grepp om dessa kineser.

Det finns emellertid en sak som jag vet säkert om Mao. Han är nationalist, och åtminstone på den tiden jag sammanträffade med honom, brann han av ett otåligt begär att behärska världen. Hans plan var att först göra sig till herre över Kina, sedan över Asien och sedan ... vad då? Kina har en befolkning på sjuhundra miljoner, och i andra länder, som till exempel Malaysia, är halva befolkningen kinesisk. Följande oskyldiga samtal som Mao och jag en gång hade över en kopp te är mycket intressant till följd av det ljus det kastar över Maos egen version av kinesisk nationalism.

Han ställde följande fråga till mig: ”Hur många erövrare har invaderat Kina?” Och denna fråga besvarade han själv: ”Kina har erövrats många gånger, men kineserna har assimilerat alla sina erövrare.”

Han ställde in siktet på framtiden. ”Tänk er närmare in i saken”, sade han. ”Ni har en befolkning på tvåhundra miljoner, vi har sjuhundra.”

Därpå började han föreläsa om de typiska drag som är utmärkande för Kina. Som exempel nämnde han att det inte finns några främmande ord i det kinesiska språket. ”Hela den övriga världen använder ordet 'elektricitet'”, sade han skrytsamt. ”De har lånat ordet från engelskan. Men vi kineser har ett eget ord för det!” Hans chauvinism och arrogans sände kalla kårar utefter ryggraden på mig.

Senare följde den kinesiska pressen Maos exempel och började hävda att Vladivostok låg på kinesiskt territorium. Tidningarna skrev att ryssarna hade stulit dessa områden av Kina. Och det är faktiskt sant, under en viss period av historien härskade kineserna i denna del av Sibirien innan de ryska tsarerna utbredd sitt välde till dessa trakter. Vi gick med på att förhandla med kineserna om våra gränser. De skickade oss sin version av hur kartan skulle se ut. Vi kastade en blick på den, och den var så upprörande att vi slängde den ifrån oss i vredesmod.¹⁰

Mao Tse-tung är visserligen nationalist, men han är ingen narr. När Kina inledde den reform-

¹⁰ Detta hänsyftar på den gränskonflikt som har bevarat sin aktualitet ända till våra dagar, som ibland endast har pyrt för att sedan flamma upp igen. Under 1800-talet hade ett svagt Kina sett sig tvunget att avstå betydande landområden, till vilka bland annat hörde Vladivostok och den nuvarande Sibiriska kustprovinsen, till det kejsrerliga Ryssland. När grälet mellan Kina och Sovjetunionen hade nått sin kulmen, hävdade Mao att de ”orättvisa fördrag” som hade gett dessa landavträdelser laga kraft inte längre kunde betraktas som giltiga, och att hela frågan om gränserna måste tas upp till ny behandling.

verksamhet som, enligt vad det sades, syftade till jämlikhet, började också litteratur i detta ämne sippra över gränsen, och den vann snart stor spridning i Sovjetsibirien. När jag upptäckte vad som höll på att ske, sade jag till mina kamrater: ”Det här måste vi genast få slut på. De här slagorden som gör reklam för de kinesiska reformerna är mycket lockande. Ni misstar er om ni tror att fröna till de här idéerna inte kommer att finna någon grogrund i vårt land.”

Vi var helt enkelt tvungna att i allt väsentligt reagera mot Maos antaganden och förslag. För att använda ett milt uttryck var vi inte ense med hans inställning. I själva verket hade jag redan förlorat tålamodet med honom. Om ni läser min rapport till XXII:a partikongressen kan ni se att många av mina synpunkter ägnades Kinas problem fast jag aldrig nämnde Kinas namn. Men det var där vid XXII:a partikongressen som vi tog avstånd från Maos viktigaste lärosatser.¹¹

Men hur som helst är jag beredd att underskriva en av Maos ”till jämlikhet syftande” reformer. Det var rätt av honom att avlägsna axelklaffarna från de kinesiska arméuniformerna. Jag anser att det var en förnuftig åtgärd, och likaså anser jag att det var ett misstag av oss att återinföra axelklaffar och revärer på våra egna militära uniformer. Vem i helvete behöver dem? Vi utgick som segrare i inbördeskriget, och jag hade varken axelklaffar eller revärer fast jag innehade rangen som kommissarie. Soldaterna behövde inte se några granna revärer och galoner för att veta vem som var deras officer, vem som var deras kommissarie. På den tiden kunde vi krossa våra fiender utan axelklaffar. Nuförtiden är våra militärer grant utstyrda som kanariefåglar.

Under världens kommunist- och arbetarpartiers konferens i Kreml 1960, opponerade sig den kinesiska delegationen — som leddes av Liu Shao-chi — mot oss i praktiskt taget alla frågor, och albanerna uttalade sig också mot oss och stödde Kina.¹² Speciellt skamlöst uppförde sig Enver Hoxha, denne Mao Tse-tungs agent. Han blottade huggtänderna mot oss på ett ännu hotfullare sätt än kineserna själva. Efter hans tal reste sig kamrat Dolores Ibarruri, en gammal revolutionär och en hängiven arbetare för den kommunistiska saken, full av harm och sade, vilket också stämde till punkt och pricka, att Hoxha påminde om en hund som biter den hand som föder den.

Vi försökte göra allt vad vi kunde för att förhindra en schism mellan albanerna och oss själva, men hur vi än ansträngde oss, var det till ingen nytta. Vår konflikt med albanerna utvecklade sig språngvis, när vi småningom kom underfund med att albanerna konspirerade mot oss tillsammans med kineserna. Vi fick nys om deras förräderi när en albansk delegation reste genom Moskva på hemväg från Kina. En av albanerna, en hederlig kvinna, kom till oss och redogjorde för vad som pågick. Jag tror att hon kort därpå blev strypt, stackars kvinna. Och det var inte Gestapo som ströp henne. Nej, det var hennes egna ”bröder”. Jag säger detta därför att hon var kommunist, och de också var kommunister. De ströp henne därför att hon, en kommunist, hade kommit till oss, till det sovjetiska kommunistpartiets centralkommitté

¹¹ Det var vid den XXII:a partikongressen i oktober 1961 som Chrusjtjov för första gången gav grälet offentlighet genom ett skarpt angrepp mot Albanien (Kinas oväntade bundsförvant), dock utan att nämna Kina vid namn.

¹² Chrusjtjovs första häftiga angrepp mot kineserna skedde vid det rumänska kommunistpartiets tredje partikongress i Bukarest i juni 1960, omedelbart efter det misslyckade toppmötet i Paris (som skenbarligen gick i stöpet till följd av U-2-affären). Detta angrepp kom som en chock för alla de närvarande utländska partiledarna, men det hölls mycket hemligt. Andra delen av detta angrepp utlöstes vid världskonferensen för de kommunistiska partierna i Moskva i november samma år. Vid båda dessa tillfällen angrep Chrusjtjov Mao rakt på sak, för att inte säga på det grövsta, och i synnerligen emotionella ordalag, en inställning som reflekteras i detta kapitel, ehuru den inte här framgår lika tydligt. Kineserna gav igen efter bästa förmåga. Den albanske ledaren Enver Hoxha höll det utan konkurrens mest aggressiva talet, varvid han anklagade Chrusjtjov för att bedriva utpressning mot Albanien och försöka hungra ut detta land till underkastelse, samt för att ha förrått Stalin. Men grälet doldes fortfarande för omvärlden. För en redogörelse för dessa starkt infekterade möten och den allmänna utvecklingen av grälet, se *The New Cold War: Moscow Versus Peking*, av Edward Crankshaw.

och berättat om albanernas hemliga möten med kineserna.

Så naiva vi var! Samtidigt låg Mehmet Shehu på sjukhus i Sovjetunionen, där han fick medicinsk behandling av något slag. När vi konfronterade honom med den omständigheten att vi var medvetna om att konversationer pågick mellan hans land och Kina, hoppade han ur sängen och flög raka vägen hem till Albanien.

Enver Hoxha, Mehmet Shehu och Ballutu hade kommit till makten i Albanien genom att organisera en resning och störta det albanska kommunistpartiets ursprungliga förste sekreterare, en mycket pålitlig kamrat om vilken Tito alltid hade haft gott att säga och som jugoslaverna i största allmänhet hade stött. Han hade varit av hederlig arbetarstam, och det var han som hade grundat det albanska kommunistpartiet. Tito berättade för mig att Mehmet Shehu personligen hade strypt denne man. Dessa tre — Hoxha, Shehu och Ballutu — brukade dra någon inför rätta och själva döma honom, utan att över huvud taget göra några skriftliga anteckningar om saken. Sedan letade de efter ett tillfälle att få mannen mördad i största hemlighet. Alltsammans var mycket likt det system som användes av Stalin och Beria.¹³

Den klyfta som nu uppstod mellan Sovjetunionen och Albanien berodde först och främst på att albanerna var så rädda för alla demokratiseringstendenser. Även om det fanns en tid då jag trodde att allt ännu inte var förlorat, har jag nu kommit till den uppfattningen att brytningen var oundviklig. Den slutliga brytningen med albanerna skedde vid det rumänska kommunistpartiets kongress i Bukarest i juli 1960, där vi möttes för att utbyta synpunkter i internationella frågor och i speciella frågor i samband med relationerna mellan broderliga kommunistpartier å ena sidan och det kinesiska kommunistpartiet å den andra. Numera, när vår brytning med albanerna är fullständig, står jag så mycket fastare för de principer om det demokratiska ledarskapet som albanerna aldrig kunde acceptera.

Demokrati är för visso önskvärt, men i en demokrati är det svårt för ledaren att förbli vid makten om han inte har klart för sig att han aldrig får underlåta att rådgöra med sina anhängare. En demokratisk ledare måste ha gott förstånd och kunna ta råd. Han måste ha klart för sig att hans ställning som ledare är beroende av folkets vilja att ha honom som ledare, inte av hans egen vilja att leda folket. Och folket accepterar en ledare endast om han visar sig vara av samma kött och blod som partiet. En ledares handlingar måste dikteras av hans omsorger om folkets intressen, inte av snikenhet eller fåfänga. En ledare måste ha kunskaper, han måste vara ödmjuk och han måste ha förmågan att leva som en del av kollektivet. Jag upprepar, han innehar sin ställning som ledare tack vare partiets vilja. Han står med andra ord inte över partiet, han är partiets tjänare, och han kan behålla sin ställning endast så länge han åtnjuter partiets stöd och partiet är tillfredsställt med hans verksamhet.¹⁴

Under sina karriärer inom partiet har Enver Hoxha, Mehmet Shehu och Ballutu inte levat upp till dessa principer. Det har inte heller Mao Tse-tung.

Men även om Mao Tse-tung kanske har missbrukat sin makt och lett sitt parti på avvägar, är han inte — som vissa människor påstår — en galning. Folk har på senare tid börjat säga att

¹³ Enver Hoxha, det albanska kommunistpartiets förste sekreterare, steg till makten i sin egenskap av medlem av den albanska motståndsrörelsen under kriget, då han hade använt de vapen som levererades till honom av de allierade och jugoslaverna både mot sina nationalistiska rivaler och mot tyskarna. Chrusjtjov talar uppenbarligen här om likvideringen av Koci Xoxce, vicepremiärminister och inrikesminister 1949. Detta skedde efter Stalins exkommunicering av Tito. Xoxce hade varit vänskapligt inställd till Jugoslavien. Chrusjtjov har glömt (eller också har han aldrig haft reda på det) att det var Stalin som eggade Hoxha att göra sig av med Xoxce. Mehmet Shehu, den hänsynslösaste av de albanska kommunisterna, efterträdde Xoxce som inrikesminister och skoningslös utrensare. Senare blev han premiärminister. Bequir Ballatu, albansk försvarsminister och medlem av politbyrån, deltog i en kurs vid militärakademien 1952-1953. Chrusjtjovs redogörelse för detta triumvirats modus operandi kommer rätt nära sanningen.

¹⁴ Sett mot bakgrunden av dessa iakttagelser skulle det vara intressant att se vad som skulle hända om Chrusjtjov fick leva om sitt liv.

Mao Tse-tung är sinnessjuk, att han har förlorat förståndet. Det stämmer inte. Mao är mycket intelligent och mycket slug. Jag minns hur folk för bara några år sedan förutspådde att Mao Tse-tung aldrig skulle utgå som segrare ur den maktkamp som pågick i Kina. Redan på den tiden sade jag: ”Dumheter, naturligtvis kommer Mao att vinna.” Och jag hade rätt. Det kan inte råda något tvivel om att inte Mao nu har avgått med segern i Kina. Men med vilka metoder? Kineserna erkänner ingen annan lag än maktens och styrkans. Om man inte lyder, hugger de huvudet av en. Och de gör det mycket skickligt; de stryper en mitt på ett torg som kantas av tusentals åskådare. Vad är det för en ”politik”? Man kan inte ens kalla det barbari. Det är någonting som till och med är mer än så. Vi lever ju trots allt i tjugonde seklet.

Men trots att det blåser segervind för Mao i Kina, har Liu Shao-chi inte gett upp. Han opponerar sig mot Maos politik, och han tar upp kampen. Liu Shao-chi är en mycket intelligent man, och han har många människor på sin sida, men de har ingen verklig makt. Skälet till att Liu Shao-chi fortfarande är vid liv är hans stora popularitet. Mao kunde med lätthet ordna så att Liu blev strypt. Men ett mord på Liu skulle väcka massornas vrede. Det vet Mao Tse-tung, och därför kämpar han inte mot Liu Shao-chi som individ utan som standardbärare för ett speciellt politiskt system. Med andra ord försöker Mao besegra Liu genom att isolera honom politiskt.¹⁵

Naturligtvis är det en sak att tala om Mao och en helt annan sak att tala om Kina som helhet. Om vi började smäda det kinesiska folket, skulle vi överträda den linje som skiljer den objektiva analysen från nationalistiska fördomar. Vi måste betraktas som nationalistiska om vi tillåter oss själva att tro att en viss nation har speciella rättigheter gentemot en annan och att den är den senare överlägsen. Det var så som nazismen började.

Därför måste vi inse att kineserna är våra bröder. De är mänskliga varelser, precis som vi. Och om kinesiska ungdomar angriper vår ambassad i Peking, betyder det inte att vi för den skull skall hata det kinesiska folket som helhet. Ett folks ungdom är inte hela nationen. Och dessutom finns det många olika slag av ungdomar. Det var inte hela Kinas samlade ungdom som stod där på torget och kastade sten mot vår ambassad, och av dem som befann sig på torget gav inte heller alla uttryck för sitt stöd för Maos politik. Tänk bara på hur många kineser det måste finnas som beklagar vad som har skett med deras land. Det pågår en väldig kamp i Kina, och människor livet av varandra.

Jag tror att alla våra ansträngningar borde inriktas på att lösa den konflikt som nu existerar mellan Sovjetunionens kommunistiska parti och de andra kommunistpartierna å ena sidan och Kinas kommunistiska parti å den andra. Vi borde göra allt som står i vår förmåga för att se till att den kommunistiska rörelsen på nytt blir enad och monolitisk. Detta mål måste absolut nås! Det ligger i Sovjetunionens alla folks intresse. Det ligger i det kinesiska folkets intresse, och det ligger i världens alla fredsälskande folks intresse. Länga leve kampen för freden — och den fredliga samexistensen!

Lästips

Roy Medvedev: [Nikita Chrusjtjov](#) (biografi)

Fler utdrag ur Chrusjtjov minns:

[Chrusjtjov minns den 20:e partikongressen](#)

[Nikita Chrusjtjov: Utremsningarnas år](#) (om terror under Stalin)

[Chrusjtjov om utrensningen av Berija](#)

¹⁵ Liu Shao-chi, en man med moderata åsikter, betraktades länge som Maos blivande efterträdare. Han var ledare för den kinesiska delegationen vid konferensen i Moskva 1960, men där såg han sig tvungen att ge vika för P'eng Chen, som representerade en hårdare linje. Under den senaste konflikten med Mao kunde Liu skatta sig lycklig att han slapp undan med livet i behåll.

[Chrusjtjovs tal 1956](#) (det ”hemliga”talet som C. höll vid 20:e partikongressen 1956)
Martin Fahlgren: [Chrusjtjovs tal 50 år](#) (om talet och dess konsekvenser)

Sino-sovjetiska konflikten:

[Sino-sovjetiska konflikten](#) (stort antal dokument och andra texter)